

Jarosław Sz. Szymczak

"Enchiridion Familiae : textos del magisterio pontificio y conciliar sobre el matrimonio y la familia (siglos I a XX). T. 1-6", Augusto Sarmiento, Javier Escriva Ivars, Madrid 1992 : [recenzja]

Studia nad Rodziną 3/1 (4), 156-161

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rodziny, to jednak fakt ogromnej atrakcyjności i aktualności prezentowanej tematyki czyni pracę interesującą również dla przygodnych, ale z pasją poznawczą czytelników.

Słownik zawiera hasła rzeczowe (nie ma haseł o osobach i instytucjach) w układzie alfabetycznym. Do każdego hasła dołączony jest wykaz piśmiennictwa oraz odnośniki do innych haseł, co pozwala jeszcze szerzej poznać opisywane zagadnienia. Omówienie haseł jest bardzo wyczerpujące, może nawet za mało zwięzłe, co wynika prawdopodobnie ze specyfiki poszczególnych zagadnień. Ponadto zawiera noty biograficzne o autorach haseł, wykaz skrótów.

Ranga i aktualność problematyki rodzinnej, zwłaszcza rozpatrywana w aspekcie wielodyscyplinarnym stawia omawiane dzieło w rzędzie prac najbardziej potrzebnych, wręcz koniecznych, zaś forma encyklopedyczna czyni Słownik Małżeństwa i Rodziny niezwykle atrakcyjnym i wartościowym.

Praca zasługuje na bardzo wysoką ocenę tak pod względem merytorycznym jak i zapotrzebowania społecznego.

Anna Tylki-Szymańska

Enchiridion Familiae. Textos del Magisterio Pontificio y Conciliar sobre el Matrimonio y la Familia (Siglos I a XX), Augusto Sarmiento, Javier Escrivá Ivars con la colaboración de Jesús Ferrer, Instituto de Ciencias para la Familia, Universidad de Navarra, Istituto Giovanni Paolo II per Studi su Matrimonio e Famiglia, (Roma), Ediciones Rialp, S.A., Madrid 1992, tomy 1–6.

Enchiridion Familiae (*Enchiridion* z gr. – oznacza książkę podręczną, zwięzły podręcznik, kompendium), to kompendium nauczania na temat małżeństwa i rodziny. Idea wydania tego dzieła zrodziła się w latach '70-tych. Wydział Teologii Moralnej i Duchowości Uniwersytetu Nawarra rozpoczął przygotowania do wydania tekstów Magisterium Kościoła nt. małżeństwa i rodziny. Publikacja ta miała mieć cel duszpasterski: udostępnienie małżonkom i rodzinom zebranych w jednym tomie najbardziej charakterystycznych tekstów nauczania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny. Miały to być wypowiedzi papieży odnoszące się wprost do małżeństwa, a nie do różnych aspektów związanych z małżeństwem np. liturgia sakramentu małżeństwa itp. Istniały już co prawda podobne wydawnictwa, ale były to pozycje o niewielkich nakładach i nie zawierające całości nauczania. Były to: *Enseñanzas Pontificias sobre el matrimonio*, wydane w Madrycie w 1960 r. i *La Familia Cristiana* wydane w San Sebastian w 1943 r. Zawierały one: pierwsze – nauczanie od czasów Benedykta XIV (autora encykliki *Matrimonii*, z 1741 r. skierowanej do Biskupów Królestwa Polskiego) do Piusa XII (w sumie 189 tekstów) oraz drugie – naukę Piusa XII od 1939 r. Wydało się więc ze wszech miar potrzebnym wydanie całościowego dzieła, które odnosiłoby się nie tylko do nauczania po Soborze Trydenckim (1545-1564), ale także do początków nauczania Kościoła. Stało się to możliwe po nawiązaniu współpracy Wydziału Teologii Moralnej

i Duchowości Uniwersytetu Nawarra z Instytutem Studiów nad Małżeństwem i Rodziną Jana Pawła II w Rzymie. W 1984 roku przystąpiono do realizacji tego dzieła, które ogłoszono drukiem 8 lat później. Opracowania całości podjęli się głównie dwaj redaktorzy: Augusto Sarmiento oraz Javier Escriva Ivars. Współpracował z nimi także Jesus Ferrer. Wstęp napisał kard. Józef Ratzinger, prezentacji dokumentu dokonali Pedro-Juan Viladrich (Dyrektor Instytutu z Nawarry) i Carlo Caffarra (Dyrektor Instytutu z Rzymu), a omówienia – redaktorzy całości.

Całość składa się z 6 tomów. Poszczególne tomy obejmują kolejno nauczanie:

Tom I – od św. Klemensa I do Piusa XI; Tom II – od Piusa XII do Jana XXIII; Tom III – od Pawła VI do Jana Pawła II (1978-1980); Tom IV – Jana Pawła II (1981-1982); Tom V – Jana Pawła II (1983-1988); Tom VI – Indeks.

Układ sporządzony chronologicznie prezentuje najpierw autora, następnie tytuł dokumentu, krótki opis (encyklika, list, kanon, dekret) z datą wydania, oraz tekst dokumentu w języku hiszpańskim. Poniżej znajduje tekst oryginału (w języku łacińskim, greckim, lub w którymś z języków współczesnych).

Nawet pobieżna lektura dzieła wskazuje, iż troska Kościoła o rodzinę posiada bardzo długą tradycję i historyczny łańcuch doktryny. Począwszy od św. Klemensa I (88-97) do czasów obecnych, temat małżeństwa i rodziny w swoim nauczaniu podjęło 105 papieży. Do czasu objęcia Stolicy Piotrowej przez Jana Pawła II zanotowano 991 oficjalnych wypowiedzi papieskich i soborowych. Tekstów Jana Pawła II, od początku Jego pontyfikatu do roku 1988 jest 596.

Na 961 haseł tematycznych zamieszczonych w Indeksie (tom VI) w 236 odnajdujemy referencje do nauczania wyłącznie Jana Pawła II. Oznacza to, że Papież wprowadził do słownika haseł przedmiotowych odnoszących się do małżeństwa i rodziny aż 236 nowych haseł. Jest to przejaw niezwykle zaangażowania Jana Pawła II w posługę rodzinie. Wyrazem tej troski jest wypowiedź Papieża skierowana do Kolegium Kardynałów w przemówieniu podsumowującym rok działalności Stolicy Apostolskiej:

„Prawo Boże nie niszczy człowieka, lecz go wynosi i wzywa do nadzwyczajnej współpracy z Bogiem w misji i radości odpowiedzialnego ojcostwa i macierzyństwa. W obliczu pogardy dla najwyższej wartości życia, pogardy, która prowadzi do legalizacji unicestwienia istoty ludzkiej w łonie matki, w obliczu aktualnego rozpadu jedności rodziny, jedynej gwarancji pełnego wychowania dzieci i młodzieży; w obliczu dewaluacji jasnej i czystej miłości, niepomahowanego hedonizmu, rozpowszechniania pornografii – należy przypomnieć o świętości małżeństwa, o wartości rodziny, o nietykalności życia ludzkiego. Nie ustane nigdy w wypełnianiu tej misji, którą uważam za niecierpiącą zwłoki, (podkreślenie – J. Sz.) korzystając z podróży, spotkań, audiencji, orędzi do osób, instytucji, stowarzyszeń, doradców, którzy troszczą się o przyszłość rodziny i dla których jest ona przedmiotem studiów i działania. Raz jeszcze, słowami modlitwy podyktowanej z okazji Synodu, proszę Boga, ażeby «miłość, umacniana łaską sakramentu małżeństwa, okazywała się mocniejsza od wszelkich słabości i kryzysów, przez jakie nieraz przechodzą nasze rodziny (...). Sprawa, za pośrednictwem Świętej Rodziny z Nazaretu, ażeby Kościół wśród

wszystkich narodów ziemi mógł owocnie spełniać swe posłannictwo w rodzinach i poprzez rodziny»¹.

Małżeństwo i rodzina zawsze były przedmiotem troski Kościoła². W różnych okresach akcentowano inne aspekty. Początkowo podkreślano porządek prawny. Zmieniała się liturgia sakramentu małżeństwa³, modyfikowano spojrzenie na akt płciowy⁴, różnorako określano cele małżeństwa⁵. Nigdy jednak nie zagubiono istoty małżeństwa, określonej w Rdz 1, 27n. i Ef 5, 22-33⁶.

W epoce oświecenia rozpoczęły się wzmożone ataki na naukę Kościoła o małżeństwie. Zeświecczenie, które zwykle prowadziło do ateizmu, nie omijało także instytucji małżeńskiej. Starano się zaprzeczać jego sakramentalności i pozbawiano je wymiaru *sacrum*. Małżeństwo widziano tylko jako związek dwojga ludzi, w którym wszystko zawierało się między parą ludzką, zachowując jedynie poziom horyzontalny, pomijając odniesienie wertykalne.

Szczególnie ważne jest nauczanie Kościoła ostatnich wieków. Po rewolucji francuskiej, która wprowadziła rozwody, w obronie nauki Kościoła o małżeństwie wystąpił papież Leon XIII. Wydał on w 1880 r. encyklikę *Arcanum Divinae sapientiae*, w której przypomniał naukę Biblii o małżeństwie⁷. Aby ukazać związek małżeństwa z dziełem stworzenia i odkupienia ludzkości, oraz jego sakramentalność, monogamiczność i nierozzerwalność papież nawiązał zarówno do Starego, jak i Nowego Testamentu.

Następni papieże: św. Pius X i Benedykt XV w swoim nauczaniu skupili się raczej na aspekcie prawnym np. forma kanoniczna zawierania małżeństwa, ale nie pomijali także takich tematów jak: sakramentalność małżeństwa czy jego świętość.

W 1930 r. naukę Leona XIII podjął papież Pius XI w encyklice *Casti connubii*⁸. Encyklika ta stała się wielką kartą małżeństwa i rodziny. Pius XI jeszcze wyraźniej niż Leon XIII wskazał na związek małżeństwa z Bogiem, podkreślając, iż to Bóg

¹ Jan Paweł II, Rok działalności Stolicy Apostolskiej, Nauczanie papieskie III, 2, Poznań-Warszawa 1986, s. 885.

² Począwszy od św. Klemensa I (88-97) do Jana Pawła II (wyłącznie) 105 papieży zabrał głos w sprawie małżeństwa i rodziny. Ten czas przyniósł 991 wypowiedzi doktrynalnych.

³ B. Mokrzycki, W domowym Kościele. Rozważania o małżeństwie i rodzinie chrześcijańskiej, Warszawa 1989.

⁴ K. Wiśniewska-Roszkowska, Problemy współczesnego erotyzmu, Warszawa 1986; B. Skrzydlewski, Chrześcijańska wizja miłości, małżeństwa i rodziny, Kraków 1983.

⁵ F. Bączkiewicz, Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa, Opole 1958, t. 2, s. 140-335.

⁶ Teksty Pisma Świętego są cytowane wg Biblii Tysiąclecia, wyd. 3, Poznań 1980.

⁷ Leon XIII oprócz encykliki o małżeństwie chrześcijańskim *Arcanum Divinae sapientiae* (10.02.1880, Warszawa 1926) jeszcze 44 razy zabrał głos na temat małżeństwa i rodziny.

⁸ Pius XI, którego nauczanie na temat małżeństwa i rodziny znamy głównie z encykliki *Casti connubii* (31.12.1930, Kraków 1931) wielokrotnie jeszcze zabierał głos na ten temat (w sumie 27 razy).

jest twórcą małżeństwa, jego celu i jego praw. Pisał: „święty węzeł prawdziwego małżeństwa powstaje z woli Bożej i ludzkiej”⁹.

Pius XI ukazuje Boga nie tylko jako twórcę małżeństwa¹⁰ i rodzaju ludzkiego¹¹ oraz Uświęciciela¹², ale zarazem także jako Najwyższego Prawodawcę¹³, Oblubieńca w Osobie Chrystusa¹⁴, Głowę Kościoła¹⁵, do którego porównane jest małżeństwo. Podkreśla potrzebę odrodzenia godności małżeństwa na drodze głębszego złączenia się z Bogiem. Winny temu służyć częste rozważania wiernych i samych małżonków na temat świętości i dobroci Boga ujawniającej się właśnie ustanowieniem małżeństwa, które jest „instytucją przez Stwórcę powołaną do bytu”¹⁶.

Naukę Piusa XI podjęła zwłaszcza Akcja Katolicka. Wydano wiele pism o małżeństwie, zaczęto organizować kongresy, sympozja oraz wykłady na temat małżeństwa i rodziny. Występowano w obronie poczętego życia, poświęcano wiele uwagi wychowaniu dzieci i młodzieży.

W nurt tego nauczania włączył się papież Pius XII. Jego przemówienia zawierają wiele uwag, wskazań i zachęt odnoszących się do małżonków i rodzin. Pius XII podkreślał mocno rolę modlitwy, łaski sakramentalnej, Eucharystii w życiu małżonków, pobożności osobistej i rodzinnej oraz świętości instytucji małżeńskiej, płynącej z jej zakorzenienia w misterium miłości Trójcy Przenajświętszej¹⁷.

Myśl Piusa XII kontynuowali papieże Jan XXIII i Paweł VI. Szczególne znaczenie posiada wydana w 1968 r. encyklika *Humanae vitae* papieża Pawła VI. Powstała ona w okresie burzliwych dyskusji na temat aktu małżeńskiego, początku życia ludzkiego oraz roli miłości w małżeństwie. Spotkała się z krytyką i sprzeciwem wielu. Zarzucono jej konserwatyzm i nieustępliwość, rzekomo godzące w dobro człowieka. Ci jednak, którzy mieli na względzie dobro rodziny, widzieli, że papież w encyklice broni godności małżeństwa i rodziny oraz fundamentalnych wartości ludzkich.

Nauczanie Pawła VI zbiegło się w czasie z Soborem Watykańskim II. Papież, uczestnik Soboru, a następnie jego przewodniczący, wniósł wiele w obrady Soboru, a potem korzystał z jego postanowień. Sobór Watykański II poświęcił małżeństwu i rodzinie wiele miejsca w swoich dokumentach¹⁸, zwłaszcza w Konstytucjach *Lumen gentium*¹⁹ i *Gaudium et spes*²⁰.

⁹ Pius XI, *Casti connubii*, 8.

¹⁰ Por. tamże, s. 9.

¹¹ Por. tamże.

¹² Por. tamże, s. 13.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Por. tamże, s. 15.

¹⁵ Por. tamże, s. 17.

¹⁶ Tamże, s. 9.

¹⁷ Pius XII, Problemy moralne życia małżeńskiego (29.10.1951) AK 1958, t. 56, z. 1 s. 219-239; tenże, Rola i przywileje licznych rodzin (22.01.1958) AK 1958, t. 56, z. 1 s. 378-384.

¹⁸ Na 16 dokumentów aż 13 (DA, DB, DFK, DK, DKW, DM, DSP, DWCH, DWR, DZ, KDK, KK, KL) podejmuje ten temat.

¹⁹ KK, 11; 29; 31; 34; 35; 41.

²⁰ KDK, 47-52.

W dokumentach soborowych znajdujemy m.in. wypowiedzi ukazujące „wrodzoną godność stanu małżeńskiego i jego wartość sakralną”²¹. Bóg jest sprawcą dóbr oraz celów stojących przed rodziną. Z Bożego źródła miłości bierze swój początek „wielokształtna miłość” małżonków. Jej celem jest „skutecznie prowadzić małżonków do Boga”²². Według Soboru Watykańskiego II, Bóg jest nie tylko twórcą małżeństwa jako takiego, ale przychodzi jako gwarant przymierza do każdej nowo-powstającej wspólnoty małżeńskiej, aby przepajać całe jej życie oraz odpowiednio wspierać²³. Dzięki temu małżonkowie mogą wzrastać w doskonałości, obopólnie się uświęcać i uwielbiać Boga.

W okresie Soboru Watykańskiego II coraz powszechniej podejmowano problematykę małżeńską i rodzinną nie tylko w aspekcie prawnym i moralnym, lecz również dogmatycznym²⁴. Wtedy to dostrzeżono bardziej wyraźnie, że Boga znamy z historii zbawienia i że *Trinitas oeconomica* jest ową *Trinitas immanens*, o której wnikliwie mówiła teologia scholastyczna. W ślad za tym zaczęto podkreślać sakramentalność historii zbawienia. Wiele w tym temacie wniosła encyklika *Mystici corporis*²⁵ Piusa XII. Natomiast do opracowania i pogłębienia tego zagadnienia szczególnie przyczynili się teologowie: E. Mersch²⁶, Y. Congar²⁷, E. Schillebeeckx²⁸, O. Semmelroth²⁹, K. Rahner³⁰. W ten sposób sakramentalność stała się kluczem do rozumienia historii zbawienia, Kościoła, małżeństwa i rodziny. Osiągnięcia teologów znalazły aprobatę w dokumentach Soboru Watykańskiego II, który wielokrotnie nazywa Kościół sakramentem³¹.

Jan Paweł II pisał wiele o małżeństwie jeszcze jako teolog krakowski i lubelski. Wspomnieć tu zwłaszcza trzeba jego książki: „Miłość i odpowiedzialność” oraz „Osoba i czyn”. Uczestniczył czynnie w redagowaniu konstytucji *Gaudium et spes*, w której rodzinie poświęcono wiele miejsca. Znał więc problematykę małżeństwa i rodziny w tradycyjnym ujęciu. Po wyborze na papieża, nie ustaje w dalszym zgłębianiu tej

²¹ KDK, 49.

²² KDK, 48.

²³ Por. tamże.

²⁴ A. Zuberbier, Urzeczywistnianie się Kościoła w małżeństwie, *Częstochowskie Studia Teologiczne* n. 5, s. 83-90.

²⁵ Pius XII, *Mystici corporis*. Watykan 1943, tł. polskie, Lublin 1944.

²⁶ E. Mersch, *Le corps mystique du Christ*, Paris 1939; tenże, *Morale et corps mystique*, Bruxelles 1937.

²⁷ Y. Congar, *Kościół jako sakrament zbawienia*, Warszawa 1980

²⁸ E. Schillebeeckx, *De sacramentale heilseconomie*. Theologische bezinning op. S. Thomas sacramentenleer in het licht van de traditie en ban de hedendaagse sacramentsproblematiek, Antwerpen, t. I. Groeit, H. Nissen, Bilthoven 1952; tenże, *Christus sakrament spotkania z Bogiem*, Kraków 1966.

²⁹ O. Semmelroth, *Die Kirche als Sakrament des Heiles*, w: *Mysterium Salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, t. 4, Benziger 1972; tenże, *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt a. M. 1953; tenże, *Die Kirche als sichtbare Gestalt der unsichtbaren Gnade*, „Scholastik”, 18(1953); tenże, *L'Eglise sacrament de la redemption*, Paris 1962.

³⁰ K. Rahner, *Podstawowy wykład wiary*, Warszawa 1987; tenże, *Wierzę w Jezusa Chrystusa*, Paryż 1977.

³¹ DM, 5, KDK, 42; 45, KK, 1; 9; 48, KL, 26.

problematyki. Kolejne wypowiedzi dotyczą różnych aspektów życia małżeńskiego i rodzinnego. Wśród wielu wypowiedzi na temat małżeństwa i rodziny, rolę wiodącą pełnią zwłaszcza: Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, List apostolski *Mulieris dignitatem* oraz *List do Rodzin*. Myśl Papieską charakteryzuje ciągłość i otwartość na zgłębianie prawdy o „Tajemnicy wielkiej”.

ks. Jarosław Sz. Szymczak

Rino Fisichella, Gli Anni Santi attraverso le Bolle, Piemonte, Casale Monferrato 1999, 335 s.

1. U korzeni Jubileuszy

Pośród wielu publikacji dotyczących Jubileuszu Roku 2000, centralne miejsce należy przyznać pozycji wydawniczej: R. Fisichella, *Gli Anni Santi attraverso le Bolle*. Jej uprzywilejowane miejsce wypływa ze źródłowego charakteru książki, na którą składają się Bulle papieskie ogłaszające Święte Jubileusze, poczynawszy od pierwszej z r. 1300 *Antiquorum habet*, Bonifacego VIII, aż po ostatnią *Incarnationis mysterium* (1998), Jana Pawła II, ogłaszającą Wielki Jubileusz Roku 2000. Teksty wszystkich Bulli poprzedza obszerny komentarz teologiczno-pastoralny.

Od strony metodycznej cenna jest uwaga objaśniająca nazwę samego dokumentu „bulla” i jej znaczenie źródłowe. „Bulla – wyjaśnia teolog rzymskiej Gregorjany – jest listem Papieża skierowanym do wiernych, z okazji szczególnych wydarzeń kościelnych. Nazywa się «bullą», ponieważ rękopis papieski jest poświadczony pieczęcią (bulla), będącą znakiem autentyczności”. W Bulli, zapowiadającej Rok Święty, Papież wyjaśnia motywy jego ogłoszenia, ustala datę rozpoczęcia i zakończenia, sposoby uzyskania odpustów, oraz umieszcza pewne uwagi dla refleksji wiernych. Tego typu uwaga Autora publikacji jest pożądana, gdyż na ogół wydarzenia jubileuszowe zasłaniają sam dokument ogłaszający Rok Jubileuszowy.

Autor opracowania sięga do historii literatury zawierającej kroniki lat jubileuszowych i komentarze relacjonujące wydarzenia, zaistniałe podczas tych jubileuszy. Tego typu literatura stanowi cenne źródło dla odtworzenia kontekstu i sposobu świętowania różnych jubileuszy. Stanowi też świadectwo zwyczajów i obyczajów występujących w takich obchodach. Jakkolwiek wartość tych źródeł jest ważna w aspekcie kulturowym, to ważniejsze pozostaje zrozumienie sensu jubileuszu, który jest objaśniony w Bulli papieskiej. W niej znajdujemy przede wszystkim teologiczne motywy, będące istotną racją ogłoszenia jubileuszu. Te właśnie motywy stanowią zasadniczą podstawę świętowania jubileuszy. Refleksja teologiczna pozostaje dla Kościoła podstawą całej akcji liturgicznej, jako sposobu wyrażania wiary Kościoła w nadzwyczajnych wydarzeniach historycznych.

Historyczne spojrzenie Autora na oficjalne źródła jubileuszowych Lat Świętych, obchodzonych w Kościele, prowadzi go do ustalenia pewnych wspólnych elementów każdego roku jubileuszowego. Wynika z nich, że z upływem wieków i lat, tradycje